

pismima. Izdanje sadrži još 3 Spinozina portreta, 5 crno-bijelih i 3 kolor ilustracije. Prijevod je jako dobar i čitak; u tekstu se nalaze tek neke manje tiskarske pogreške, koje nipošto ne mogu umanjiti vrijednost ove knjige (upozorio bih jedino na pogrešku na str. 405, gdje je otiskano da je Spinoza rođen 1634, dok je zapravo rođen 1632). *Last but not least*, kvalitetan uvez i lijep grafički dizajn knjige (kvalitete koje rese i ostala Demetrina izdanja) potencijalnom čitatelju mogu vrlo lako biti dodatni razlog da posegne za *Listopisima* te uspostavi živi dijalog sa Spinozinim suvremenici, a ponajprije sa Spinozom samim.

Miroslav Fridl

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Ulica grada Vukovara 68
HR-10000 Zagreb
miroslav.fridl@zg.htnet.hr

Michael DePaul and Linda Zagzebski (eds.), *Intellectual Virtue: Perspectives from Ethics and Epistemology*, Oxford University Press 2003, 298. str.

Knjiga *Intellectual Virtue: Perspectives from Ethics and Epistemology* predstavlja zbornik radova nastalih na tragu konferencije etičara i epistemologa održane na Sveučilištu Notre Dame tijekom rujna 2000. Sadrži jedanaest tekstova čiji se autori primarno bave ili etikom (Annas, Solomon, Garcia, McKinnon, Sherman, Roberts) ili epistemologijom (Sosa, Greco, Hookway, Riggs, White, Wood), ili i etikom i epistemologijom (Zagzebski). Prema mišljenju urednika, to je prvi plod zajedničkog rada stručnjaka s područja etike vrlina (*virtue ethics*) i stručnjaka s područja tzv. epistemologije kreposti (*virtue epistemology*), jer se literatura o intelektualnim vrlinama (krepostima) dosad uglavnom dijelila na povijesno usmjerene radove, na radove namijenjene stručnjacima s područja filozofije morala, te na radove za epistemologe.

Prva tematska cjelina, naslovljena "Classical Virtue Ethics and Virtue Epistemology", sastoji se od dva teksta.

Julia Annas u tekstu "The Structure of Virtue" analizira poimanje vrline, umijeća i uspjeha u antičkoj etici, razmatrajući vezu vrline i umijeća, te odnos vrline i uspjeha. Navodi razlike Aristotelova i stoičkog shvaćanja odnosa vrline i umijeća. Govoreći o uporabi pojma vrline (kreposti) u suvremenoj epistemologiji, kritizira tendenciju oslanjanja na Aristotelovu verziju etike vrlina uz istovremeno isključivanje ostatka antičke tradicije. Pozdravlja pokušaje primjene etičkih koncepata u epistemologiji i zalaže se za uvođenje više kompleksnosti iz antičke etičke tradicije u takva istraživanja.

Nancy Sherman i Heath White u tekstu "Intellectual Virtue: Emotions, Luck, and the Ancients" ističu kako autori s područja epistemologije kreposti nisu u dovoljnoj mjeri iskoristili neke od ključnih segmenata u analogiji epistemologije kreposti i etike vrlina: ulogu veze afekata i intelektualnih vrlina, te ulogu sreće i izvanjskih do-

bara u dohvaćanju znanja. Analiziraju prvo Aristotelovo, pa zatim stoičko stajalište u pogledu intelektualnih vrlina, sreće i afekata, uspoređujući ih s teorijama nekih epistemologa – između ostalih Ernesta Sose, Linde Zagzebski i Jamesa Montmarqueta.

Drugu cjelinu, pod naslovom “Contemporary Virtue Ethics and Epistemology” također čine dva teksta.

U tekstu “Virtue Ethics: Radical or Routine” David Solomon upozorava na opasnost nastanka zbrke prilikom preuzimanja rječnika karakterističnog za područje etike od strane epistemologa, budući da unutar same etike postoje značajna neslaganja oko uporabe specifičnih pojmova. Navodi kako područje zvano “etika vrлина” sadrži široki spektar različitih gledišta i teorija, što epistemolozi ne bi smjeli zanemariti. Razmatra dvije varijante pristupa u okviru etike vrлина unutar druge polovice dvadesetog stoljeća: *radikalni* i *rutinski*, napominjući kako postoji i treći pristup – asimilacija ili uklapanje u postojeću normativnu strukturu bez dodjele posebnog mjesta. Solomon smatra da nedostatak zamjećivanja specifičnih različitosti tih pristupa uzrokuje zbrku i nerazumijevanje među filozofima morala. Radikalni pristup uključuje veći opseg teorije i “revoluciju” u pogledu promjene etičkih koncepata, dok “rutinski” predstavlja samo “ispravke smjera” kojim se kreće etička teorija. Kao neke od predstavnika “radikalnog” pristupa Solomon izdvaja Moorea, Ayera, Rawlsa, McIntyreya i Anscombe, a napominje da bi se slična podjela na “radikalni” i “rutinski” pristup s vremenom mogla provesti i među teoretičarima s područja epistemologije kreposti.

U tekstu “Practical Reasons and its Virtues” Jorge Garcia tvrdi da je instrumentalistička koncepcija praktične prosudbe kakvu favoriziraju konzekvencijalisti nespособna zaštititi nas od moralnih strahota kakve su tijekom dvadesetog stoljeća donijeli totalitarizam i fanatizam. Kao alternativu Garcia predlaže teoriju moralnog života koja ima sljedeće karakteristike: (1) usmjerena je na uloge osobe u odnosu prema drugima, (2) utemeljena je na vrlinama, (3) usmjerena je na drugu osobu, u smislu da su temeljni stavovi vrline oni koji su usmjereni na osobu s kojom je moralni djelatnik povezan relevantnom ulogom, (4) moralni status čina određen je motivacijskim unosom. Intelektualne vrline Garcia ne smatra ni instrumentalno ni intrinzično dobrim, već tvrdi da je njihova glavna uloga pridonijeti da budemo dobri prosuditelji u okviru uloga koje imamo u našim epistemičkim zajednicama. Navodi kako teorija kakvu je opisao može također zacrtati neke varijante odgovora na epistemološke probleme.

Treća cjelina naslovljena je “The Good of Knowledge” i čine je tri teksta.

U tekstu “Knowledge as Credit for True Belief” John Greco rekapitulira neke od standardnih epistemoloških problema vezanih uz falibilistički pristup znanju, kao što su problem lutrije i Gettierovski problemi (protuprimjeri). Rekonstruirajući koncept priricanja moralne pokude Joela Feinberga, koji naglašava dodjeljivanje kauzalne odgovornosti, Greco pokušava konstruirati općenitu teoriju pripisivanja “zasluga” ili “priznanja” (*credit attribution*) i teoriju pripisivanja intelektualnih zasluga (*intellectual credit attribution*) te ih primijeniti kao strategiju rješavanja problema lutrije i gettierovskih problema. Predlaže rješavanje problema vrijednosti za znanje na tragu Aristotelove etike, razlikovanjem “intelektualno kreposnih čina” i “čina koji su poput intelektualno kreposnih čina” putem svođenja na razliku između znanja i pukog istinitog vjerovanja.

U tekstu pod naslovom “Intellectual Motivation and the Good of Truth” Linda Zagzebski bavi se pitanjem što znanje čini boljim od istinitog vjerovanja, nazivajući taj problem “problemom vrijednosti”. Navodi četiri načina procjene vjerovanja obzirom na vezu vjerovanja s istinom: (1) konzekvencijalističku vrijednost, (2) teleološku vrijednost vjerovanja kao komponente svrhe u aristotelovskom smislu, (3) teleološku vrijednost vjerovanja obzirom na intencionalnost svrhe, (4) motivacijsku vrijednost

(vrijednost vjerovanja obzirom na dobru motivaciju, tj. motivaciju dodjeljivanja vrijednosti istini i izbjegavanja neistinitih vjerovanja). Tvrdi da motivacija dodaje vrijednost činima koje motivira. Navodi kako bi najbližija analogija moralnih čina s činima znanja bili moralni čini usmjereni na stjecanje nekog svojstva određenog nečim što je izvan moralnog djelatnika. Takvi su moralni čini dobri kad su uspješni u postizanju namjeravanog cilja, navodi Zagzebski, no još su bolji kad ih pokreću pravi motivi. Smatra kako je definiciju znanja koju je ponudila u knjizi *Virtues of the Mind* moguće, uz neznatno modificiranje sheme čina i njihovih posljedica, primijeniti u rješavanju problema vrijednosti za znanje. Napominje da pouzdanost u dolaženju do mnogih vrijednih istina zahtjeva dispoziciju za posjedovanje kreposnih motiva, te da se na taj način kriteriji kakve zadaje reliabilizam podudaraju s kriterijima kreposti, iako kreposni motivi daju vjerovanjima koje proizvode vrijednost koju nije moguće steći na temelju puke pouzdanosti.

Tekst Ernesta Sose, pod naslovom "The Place of Truth in Epistemology", posvećen je reliabilističkom načinu rješavanja problema vrijednosti. Sosa navodi nekoliko vrsta epistemičkih vrijednosti koje odgovarajući oblik epistemologije mora objasniti: (a) vrijednost samog istinitog vjerovanja (u smislu da istina ima veću vrijednost od neistine), (b) praktičnu ekstrinzičnu vrijednost istinitog vjerovanja za spoznajni subjekt, (c) eudaimonističku intrinzičnu vrijednost istinitog vjerovanja, (d) izvedbenu vrijednost samog procesa. Sosa postavlja pitanje može li epistemologija kreposti riješiti problem vrijednosti kroz praktičnu vrijednost intelektualnih vještina koje dolaze do istine. Tvrdi kako ne posvećujemo pažnju kognitivnim sustavima koji dobro funkcioniraju zbog njih samih, već zbog njihove sposobnosti dolaženja do istine. Ukoliko takve sustave promatramo kad su izolirani iz okoline u kojoj dobro funkcioniraju i zato ne dolaze do istine, njihovo dobro funkcioniranje, tvrdi Sosa, također ima djelomično epistemičku vrijednost.

Četvrtu cjelinu, pod naslovom "Using Virtue to Redefine the Problems of Epistemology" čine tekstovi Christophera Hookwaya, Waynea Riggsa i Christine McKinnon.

U tekstu "How to be a Virtue Epistemologist" Christopher Hookway iznosi karakterizaciju epistemoloških stajališta objedinjenih pod nazivom "epistemologija kreposti" kao stajališta koja u pristupanju centralnim problemima epistemologije daju stanjima zvanim "intelektualne" ili "epistemičke" kreposti centralnu ili primarnu eksplanatornu ulogu. Navodi kako su unutar takve karakterizacije sadržana tri elementa koja zaslužuju raspravu: centralni problemi epistemologije, priroda epistemičke kreposti i eksplanatorno prvenstvo kreposti. Epistemologiju kreposti od ostatka epistemologije uglavnom razlikuje stav da centralne koncepte epistemologije – znanje i opravdanje – treba analizirati u okviru kreposti, tvrdi Hookway. On smatra da bi epistemologija kreposti mogla opisati praksu i razjasniti rječnik naše epistemičke procjene bez dodjeljivanja centralne uloge znanju i opravdanju, te nam pomoći u shvaćanju uspjeha te prakse bez potrebe ozbiljnog razmatranja uobičajenih skeptičkih izazova.

Wayne D. Riggs u tekstu "Understanding 'Virtue' and the Virtue of Understanding" predlaže alternativu "standardnim", na znanje i uspjeh u dolasku do istine usmjerenim epistemološkim teorijama. Tvrdi da je najviše epistemičko dobro stanje koje uključuje mnogo više od posjedovanja istinitih i izbjegavanja neistinitih vjerovanja, te smatra da smještanje propozicija, istine, opravdanja i znanja u fokus epistemološkog istraživanja (na način kako se to dosad uglavnom radilo u epistemologiji) nije prikladno kod pristupanja problemu epistemičkih kreposti.

U tekstu "Knowing Cognitive Selves" Christine McKinnon tvrdi kako standardni epistemološki zahtjevi za nepristranošću spoznajnog subjekta i pasivnošću onog što

spoznajni subjekt istražuje iz epistemologije isključuju važnu vrstu znanja: znanje o osobama. U slučaju znanja o samome sebi subjektivnost spoznajnog subjekta je nužno implicirana i opravdanje znanja koje pojedinac ima o samome sebi pred epistemologiju stavlja veliki izazov. Slučajevi znanja o samome sebi, tvrdi McKinnon, ukazuju na neke točke preklapanja etike vrlina i epistemologije kreposti, te mogu rasvijetliti neke metodološke probleme suvremene epistemologije.

U petu cjelinu, pod naslovom "Applying Virtue to Epistemology: An Intellectual Virtue Examined" smješten je tekst "Humility and Epistemic Goods" čiji su autori Robert C. Roberts i W. Jay Wood. Autori razmatraju koncept intelektualne skromnosti kroz istraživanje šireg pojma skromnosti u moralnom smislu. Skromnost pokušavaju opisati u suprotnosti spram specifičnih poroka, određujući intelektualnu skromnost kao dispoziciju prema neizricanju neutemeljenih tvrdnji o nečijoj intelektualnoj superiornosti ili izvrsnosti.

Kao što navode i urednici ovog zbornika, uvođenje koncepta kreposti (vrline) u epistemologiju dovelo je do novih problema i otvorilo nova područja istraživanja, kamo spadaju i teme koje se preklapaju s područjem etike. Ova bi knjiga, osim što ocrta smjer istraživanja unutar specifičnog područja suvremene epistemologije, mogla poslužiti kao zanimljiva i plodonosna paradigma za suradnju stručnjaka iz različitih, sve donedavno terminološki i tematski gotovo potpuno odvojenih područja filozofije.

Laura Blažetić
 Institut za filozofiju
 Ulica grada Vukovara 54
 HR-10000 Zagreb
 lablazg@yahoo.com

Zvonimir Čuljak (ur.), *Vjerovanje, opravdanje i znanje: suvremene teorije znanja i epistemičkog opravdanja*, uredio, preveo i uvodne tekstove napisao Zvonimir Čuljak, Ibis Grafika, Zagreb 2003, 511 str.

Knjiga *Vjerovanje, opravdanje i znanje* zbornik je radova na području analitičke epistemologije u drugoj polovici 20. stoljeća. Kažem knjiga, jer zbornici tekstova koji se u nas objavljuju redovito nemaju ovaj stupanj preglednosti i jasnoće.¹ Naime, tekstovima prethodi uvod u problem analitičke epistemologije od 48 stranica u kojemu je u najjednostavnijem orisu prikazan niz središnjih pojmova, njihovih raščlambi i obrazlaganja u ovom području epistemologije. Zatim, tekstovi su vrlo pažljivo raspoređeni u tri cjeline (znanje, internalizam i eksternalizam), pri čemu se očito nastoji slijediti samu standardnu strukturu izlaganja problema, ali dijelom i samu povijest rasprave (primjerice, odnos fundacionalističkih i koherentističkih teorija opravdanja u drugome dijelu knjige, str. 153–301). Nadalje, nakon prijevoda tekstova knjiga završava rječnikom važnijih termina što je također vrlo važno, jer se time nudi

---

¹ Ipak valja napomenuti kako prijevodi nekih tekstova u ovom zborniku ili pak njihovih dijelova na hrvatski jezik postoje već od prije.